

<https://ecs.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Endowment & Charity Studies

E-ISSN: 3115-7475

Vol.1, Issue.2, No.2, 2023, pp1-22

Received: 21/09/2022 Accepted: 2/7/2023

Research Paper **Futures Studies of Charities and Philanthropy in Tehran**

Alireza Eskandarinezhad

Ph.D. Candidate in Cultural Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran
eskandarinezhad@ut.ac.ir

Mehri Bahar*

Associate Professor, Department of Social Communication, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran
mbahar@ut.ac.ir

Majid Valimohammadi

Ph.D. Candidate in Entrepreneurship Management, Department of Management, Faculty of Management and Accounting, Islamic Azad University Chalus, Chalus, Iran
majidvm1@gmail.com

Farzin Moazenzade

Researcher of Computer Science, Department of Computer Technologies (Programming and Artificial Intelligence), Faculty of Information Technology and Programming, ITMO University, Saint Petersburg, Russia
farzinmoazenzade@mail.ru

Introduction

Many researchers have addressed the role of non-governmental organizations in Iran and have examined it from various aspects (Pirmoradian et al, 2019; Javid et al, 2017; Saliani and Vosoughi, 2016; Valimohammadi and Eskandarinezhad, 2022). The growing importance of these organizations in social life cannot be hidden. However, despite the numerous pieces of research that have been conducted on the nature, function, and history of these organizations in Iran, less attention has been paid to their future. Activists and policymakers in this field need to have information about possible and desirable future scenarios. Concerning the interdisciplinary field of futurology, to clarify the goals of this field, describe the current trends, explain the prevailing conditions and depict the possible and desirable futures, which are all the tasks of this interdisciplinary field (Bell, 2013), the present research tries to check the state of charities and benevolence in Tehran. The main question of the current research is the following: What will be the status of charities and philanthropy in the city of Tehran from the point of view of activists in this field in the future and what will be the desired situation? From this point of view, related domestic and foreign research have been reviewed and discussed (Shirvani and Rajabi, 2011; Majidi and Hamissi, 2013; Jalali et al, 2015; Saliani and Vosoughi, 2016; Razeghi and Lotfi-Khachaki, 2018; Parsons, 2002). It is worth noting that not much attention has been paid to the future research of charities and benevolence.

*Corresponding Author

Eskandarinezhad, A., Bahar, M., Valimohammadi, M., & Moazenzade, Z. (2023). Futures studies of charities and philanthropy in Tehran. *Journal of Endowment & Charity Studies*, 1(2), 1-22. <http://dx.doi.org/10.22108/ecs.2022.135214.1020>

3115-7475 © The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

<http://dx.doi.org/10.22108/ecs.2022.135214.1020>

Research Methodology

The current research is qualitative from the perspective of methodology and uses the qualitative Delphi method to collect, reduce and describe data. The main goal of the Delphi method is to predict possible alternative options for the future to influence the actions or thoughts of decision-makers (Bell, 2013). The main tool for data collection in the qualitative Delphi method is the in-depth and semi-in-depth interview, which is also used in this research. For this purpose, semi-in-depth interviews have been used to collect the data of the current research among senior employees and CEOs of charities in Tehran. The sample size of the present study was 12 people and the sampling method was theoretical. The participants in the research have been selected because they are all real or legal active members of the philanthropy environment of Iran. For this purpose, charitable activists who participate in active and prominent charities have been selected as examples of this research. In this study, inductive qualitative content analysis has been used. In this type of content analysis, researchers avoid using prior categories and instead arrange the categories to emerge from the data and float themselves on the waves of data to obtain new knowledge. Therefore, through induction, categories emerge from the data. From another point of view, the content analysis of the current research is of a conventional type, which means that the extracted codes are defined during the analysis of the findings, and the study is keyed by viewing the raw text instead of starting from the theory (Hsieh and Shannon, 2005).

Research Findings

Based on the qualitative content analysis of the conducted interviews, the extracted categories were categorized in the form of possible future and desired future. In the possible future section, two main categories of increasing organizational rationality and structural problems were extracted. Increasing the rationality of the organization, which is known for greater transparency and the use of new technologies, is one of the issues that researchers from other countries have also pointed out. Also, the meaning of structural problems is the pressure that is exerted on the actors of this field through external forces and limits them. In the form of the desired future, two categories of organizational development and solving structural problems were identified. Organizational development refers to the positive change of values, strategies, and techniques governing organizational work, which aims to strengthen individual skills and improve organizational performance. Solving structural problems refers to the removal of destructive external procedures that have made the activists of this field too bound.

Discussion and Conclusion

It can be claimed that there is a significant difference between a possible and desirable future in the field of benevolence. The possible future will be associated with many structural problems as well as initiatives from benevolent organizations. Participants have acknowledged that despite the existence of multiple structural barriers in the legal, social, political, and economic domains, charities will transform themselves and change their fundraising and management practices. On the other hand, due to the type of society's interaction with charities, the financial and operational transparency of charities will also increase to increase public trust and attract more capital. The desired future in the structural field has an obvious conflict with the possible future. If we talk about the continuation of structural problems in the future in the discussion of the possible future, the desired future will include the disappearance of many of these structural problems as its usefulness depends on solving many of these problems. In the organizational field, however, the distance between the desired future and the possible future is not as great as in the former case. The desirable future that can be drawn for the charities of Tehran includes the stabilization of the independence of the organizations and the improvement of their position as structured organizations; what we witnessed to some extent in the possible future. Of course, it should be noted that these categories gain meaning in communication and interaction with each other. Therefore, if the structural problems disappear in the desirable future, the situation for the organizational development of charities will also be facilitated, and to some extent, the opposite proposition is also true.

Keywords

Tehran Charities, Futures Studies of Charities, Challenges of Charities, Organizational Development, State of Charities

References

- Bell, W. (2013). *Foundations of futures studies: Vol.1: History, purposes, and knowledge (Human science for a new era series) (First)*. Translated by Taghavi, M., & Mohaghegh, M. Tehran: Educational and Research Institute of Defense Industries, Future Research Center of Defense Technology Sciences. [In Persian]
- Hsieh, H. F., and Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Jalali, M., Hejazi, Y., Rezvanfar, A., and Pourtaheri, M. (2015). Analysis of the challenges faced by environmental non-governmental organizations of kurdistan province. *Village and Development*, 18(3), 85-107. [In Persian]

- Javid, M.J., Shahriari-Afshar, S., and Souri, A. (2017). The role of non-governmental organizations in promoting human rights: a case study of the International Federation of Family Planning in AIDS Prevention. *Medical law*, 40, 9-20. [In Persian]
- Majidi, M., and Hamissi, M. (2013). A study of the role of political and security factors in the policymaking of Iranian NGOs. *Politics*, 43(3), 45-60. [In Persian]
- Parsons, E. (2002), Charity retail: past, present, and future, *International Journal of Retail & Distribution Management*, 30(12), 586 – 594.
- Pirmoradian, Z., Kalantari-Khalilabad, H., and Shamseddini A. (2019). Analysis of non-governmental organizations and their role in increasing the tourism development capacity of Yazd city. *New Attitudes in Human Geography*, 11(4), 449-463. [In Persian]
- Razeghi, N., and Lotfi-Khachaki B. (2018). A Sociological analysis on the survival challenges and sustainability of NGOs active in social problems: With an emphasis on their relationship with the state. *Sociology of Social Institutions*, 5(11), 97-128. [In Persian]
- Saliari, M., and Vosoughi, M. (2016). Factors that affect the use of nongovernmental organizations' capacity in monitoring the government's performance in the local development process. *Local Development*, 8(2), 199-220. [In Persian]
- Shirvani, A., and Rajabi-Farjad, H. (2011). Good governance with an emphasis on non-governmental organizations (NGOs). *Public Policy in Management*, 2(3), 29-37. [In Persian]
- Valimohammadi, M., and Eskandarinezhad, A. (2022). Collective funding for Charities; A look At the benevolent actions of iranian society from the perspective of an online survey. *Journal of New Business Attitudes*, 3(1), 12-22. [In Persian]

مقاله پژوهشی

آینده پژوهی خیریه‌ها و خیرخواهی در شهر تهران

علیرضا اسکندری نژاد^۱، مهری بهار^{۲*} , مجید ولی محمدی^۳ و فرزین مؤذنزاده^۴

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

a.eskandarinezhad@ut.ac.ir

۲. دانشیار، گروه ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

mbahar@ut.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری مدیریت کارآفرینی، گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس، چالوس، ایران

majidvm1@gmail.com

۴. پژوهشگر علوم کامپیوتر، گروه فناوری‌های کامپیوتری (برنامه‌نویسی و هوش مصنوعی)، دانشکده فناوری اطلاعات و برنامه‌نویسی، دانشگاه ایتمو، سن پترزبورگ، روسیه

farzinmoazenzade@mail.ru

چکیده

پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا در حوزه معرفتی آینده‌پژوهی، با استفاده از روش‌شناسی کیفی و تکنیک دلفی کیفی، نگاه فعالان حوزه خیر به آینده را توصیف کند. در این پژوهش که قلمرو آن شهر تهران و جامعه هدف آن فعالان حوزه خیر شهر تهران است، با استفاده از نمونه‌گیری نظری و مصاحبه عمیق و نیمه‌عمیق به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز استفاده شد و در نهایت، داده‌ها با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کیفی در دو حیطه آینده ممکن و آینده مطلوب تفسیر شدند. براساس یافته‌های پژوهش حاضر، فعالان خیریه‌ها در شهر تهران، آینده ممکن این حوزه را توأم با افزایش عقلانیت سازمانی و ماندگاری معضلات ساختاری می‌دانند. همچنین، این فعالان آینده مطلوب خیریه‌ها و خیرخواهی در شهر تهران را در دو مقوله توسعه سازمانی و رفع موانع ساختاری خلاصه کرده‌اند. آنچه از نتایج پژوهش به دست آمده، اختلاف آشکاری است که فعالان خیر شهر تهران میان آینده ممکن و آینده مطلوب می‌بینند.

واژه‌های کلیدی:

خیریه‌های تهران، آینده‌پژوهی خیریه‌ها، چالش‌های خیریه‌ها

*نویسنده مسئول

اسکندری نژاد، ع.، بهار، م.، ولی محمدی، م.، و مؤذن زاده، ف. (۱۴۰۲). آینده‌پژوهی خیریه‌ها و خیرخواهی در شهر تهران. مطالعات وقف و

امور خیریه، ۱(۲)، ۱-۲۲. <http://dx.doi.org/10.22108/ecs.2022.135214.1020>

۱- مقدمه و بیان مسئله

امروزه تشکلهای اجتماعی یا به عبارتی، نهادهای بخش سوم به موجودیتی پراهمیت در جوامع مختلف بدل شده‌اند. ظهور و پیشرفت این تشکلهای توانسته است تحرک ویژه‌ای را به جوامع مختلف ببخشد. برآورد می‌شود چیزی در حدود ۳ درصد GDP جهانی مرتبط با تشکلهای بخش سوم است (ولی محمدی و اسکندری‌نژاد، ۱۴۰۱). علاوه بر اهمیت اقتصادی شگرف تشکلهای این حوزه، اهمیت فرهنگی، اجتماعی، زیست‌محیطی و انسانی آنها نیز مثال‌زدنی است. بسیاری از ناظران نیز به نقش این تشکلهای در توسعه اجتماعی توجه داشته‌اند (پیرمادیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ جاوید و همکاران، ۱۳۹۶؛ سلیمانی و وثوقی، ۱۳۹۵). پیش‌بینی می‌شود با گسترش تشکلهای بخش سوم، تنظیم‌گری اجتماعی از پایین به بالا تسهیل شود و تبعات منفی زمامداری دولت و بازار در حوزه‌های اجتماعی و انسانی کاهش یابند (نوذری، ۱۴۰۰). تمامی این موارد حاکی از اهمیت روزافزون تشکلهای مدنی، خیریه‌ها، سازمان‌های داوطلبانه و کلیه نهادهایی است که بدون در نظر گرفتن انتفاع اقتصادی، نقش مهمی در توسعه اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و انسانی دارند. مسئله خیرخواهی در ایران طی تاریخ پرفراز و نشیب همواره موضوعی مهم بوده است. اصولاً یافته‌های نظری و تجربی نشان می‌دهند مردم ایران مردم خیرخواهی بوده و هستند. از همین‌جا می‌توان به اهمیت نقش سازمان‌های خیرخواهانه در ایران رسید. بنا به مطالعات انجام‌شده، نخستین سازمان خیرخواهانه در ایران ۱۱۰۰ سال پیش تأسیس شده و با گذر زمان نیز نقش این سازمان‌ها پررنگ‌تر شده است. امروزه در ایران چیزی بیش از ۱۵ هزار سازمان با عنوان خیریه ثبت شده‌اند و بسیاری از سازمان‌ها یا گروههای خیرخواهانه نیز به‌صورت غیررسمی فعالیت می‌کنند. در این پژوهش، به لحاظ مفهومی، سازمان‌های خیرخواهانه^۱ و خیرخواهی^۲ مدنظر قرار داده شده که به لحاظ معنایی اعم از خیریه^۳ و سازمان غیردولتی^۴ است. درواقع، وظیفه سازمان‌های خیرخواهانه، استفاده از منابع برای خیر و اهداف عمومی است (طیبنیا و همکاران، ۱۳۹۹).

باوجود نقش پررنگ بخش سوم در جوامع مختلف ازجمله ایران، تلاش نظام‌مندی برای ترسیم سیمای این بخش در سالیان یا دهه‌های آتی صورت نگرفته است. پژوهشگران بسیاری در ماهیت، کارکرد، پیشینه و اجزای این حوزه تحقیق کرده‌اند؛ اما تقریباً هیچ پژوهشی درخصوص آینده‌شناسی یا آینده‌پژوهی این حوزه صورت نگرفته است. درواقع، انجام مجموعه‌ای از پژوهش‌های آینده‌نگرانه می‌تواند به الف) شفاف‌سازی اهداف این حوزه؛ ب) توصیف روندهای جاری؛ ج) تبیین شرایط حاکم؛ د) تصویرسازی آینده‌های ممکن، محتمل و لازم و ه) ابداع، ارزیابی و انتخاب گزینه‌های بدیل سیاستی در این حوزه کمک کند (بل، ۵، ۱۳۹۲). درواقع، فرایند تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی بدون داشتن سیمای احتمالی آینده ناممکن خواهد بود و بهره‌وری را به‌شدت کاهش خواهد داد. به نظر می‌رسد یکی از نقاط ضعف در حوزه سیاست‌گذاری تشکلهای اجتماعی یا مدنی، مبهم‌بودن تصویر آینده است؛ ابهامی که با انجام پژوهش‌های مدون، کنار زده می‌شود.

به همین منظور، پژوهش حاضر بنا دارد تا از منظر حوزه معرفتی بینارشته‌ای «آینده‌پژوهی» تأملی درخصوص تشکلهای اجتماعی یا خیرخواهانه داشته باشد. مطالعات مؤخر علوم انسانی و اجتماعی ضرورت آینده‌پژوهی را تصدیق کرده‌اند؛ حوزه‌ای میان‌رشته‌ای و میان‌فرهنگی. تمایل شناخت و فهم آینده به زمان باستان باز می‌گردد. این مطالعه آینده یا همان آینده‌پژوهی

¹ philanthropic organizations

² philanthropy

³ charity

⁴ NGO

⁵ Bell

مفهومی مدرن است که سابقه‌اش به اواخر دهه ۱۹۵۰ و اوایل دهه ۱۹۶۰ باز می‌گردد که افرادی مثل هرمان کان^۱ آن را پایه‌ریزی کردند. تاریخ آینده‌پژوهی با سناریوهای به‌دست‌آمده از نویسندگان علمی‌تخیلی پیوند خورده است. آینده‌پژوهان اولیه تلاش می‌کردند تا با طرح سناریوها و ایده‌های آلترناتیو به فهمی از آینده دست پیدا کنند. رفته‌رفته آینده‌پژوهی به‌عنوان یک حوزه میان‌رشته‌ای، روش‌های متنوعی را اتخاذ کرد تا بتواند معرفت نسبت به آینده را ممکن سازد. اساسی‌ترین هدف آینده‌پژوهی، حفظ یا ارتقای آزادی و رفاه نوع بشر است. هدف آینده‌پژوه آن است که نقشی در بهبود اوضاع جهان برای تمامی موجودات داشته باشد. یکی از دستاوردهای آینده‌پژوهان در این راه، تفکر احتمالی است. از این طریق، می‌توان بهبودی مردم را پیگیری کرد. همچنین، آینده‌پژوهان به آینده‌های احتمالی، ممکن و ترجیحی می‌اندیشند. چشم‌انداز آینده‌پژوهی کشف یا ابداع، ارزیابی و پیشنهاد آینده‌های احتمالی، ممکن و مرجح است. پرسش‌های آینده‌پژوهان چنین است: چه چیز ممکن است، چه چیز محتمل است و چه چیز لازم است (Bell, 2003). به همین منظور مهم‌ترین پرسش پژوهش حاضر آن است که فعالان حوزه خیر چه چشم‌اندازهایی را برای این حوزه محتمل، ممکن و لازم می‌دانند. درواقع، پژوهش حاضر برای پاسخ به پرسش‌های اصلی و اساسی آینده‌پژوهانه در حوزه تشکلهای خیر در شهر تهران طرح‌ریزی شده است. بدین منظور، پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که مدیران و کارمندان ارشد خیریه‌های سطح شهر تهران وضعیت خیرخواهی و خیریه‌ها را طی ۵ سال آینده چگونه ارزیابی می‌کنند؟ به بیان تفصیلی‌تر، از منظر فعالان حوزه خیر شهر تهران، تغییرات تکنولوژیک، جمعیتی، جامعه‌شناختی، مدیریتی، سیاستی، حقوقی و اقتصادی خیریه‌ها طی ۵ سال آینده چگونه خواهد بود.

۲- ادبیات پژوهش

در قسمت نخست این بخش، پیشینه پژوهشی، بررسی و در قسمت دوم نیز چشم‌انداز نظری پژوهش ارائه می‌شود.

۲-۱- پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی به زبان فارسی و انگلیسی در حوزه تشکلهای اجتماعی، خیریه‌ها یا نهادهای مدنی انجام شده‌اند. در میان اینها، پژوهش‌های داخلی، کمتر به نگاه آینده‌پژوهی در این حوزه پرداخته‌اند و به ابعاد دیگر توجه بیشتری داشته‌اند. در ادامه، مهم‌ترین پژوهش‌های مرتبط با پژوهش حاضر بررسی می‌شوند.

شیروانی و رجبی (۱۳۹۰) در پژوهش خود نشان می‌دهند حکمرانی خوب تا حد زیادی به تعالی سازمان‌های غیردولتی وابسته است. رشد شخصیت اجتماعی افراد، بهبود اداره امور کشور و مناسبات بین‌المللی ازجمله عواملی‌اند که سازمان‌های مردم‌نهاد در آن نقش ایفا می‌کنند. همچنین، سازمان‌های مردم‌نهاد زمینه‌ساز، مشارکت مردم در امور اجتماعی و بستر تحقق توسعه انسانی در جامعه‌اند.

مجیدی و حمیصی (۱۳۹۲) در یک مطالعه اسنادی به بررسی سیاست‌گذاری در سازمان‌ها با توجه به شناخت عوامل، میزان و چگونگی تأثیرگذاری آنها بر ابعاد منافع امنیت ملی کشور می‌پردازند. از منظر این دو پژوهشگر، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های

¹ Herman Kahn

امنیت ملی و تأمین منافع کشور، تقویت و حضور پررنگ سمن‌هاست و رسیدن به جامعه مطلوب بدون تقویت این نهاد ممکن نخواهد بود.

جلالی و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی شناسایی و تحلیل چالش‌های فراروی سازمان‌های محیط زیستی استان کردستان پرداخته‌اند. پژوهش حاضر از نوع پیمایش است و با ۲۳۱ نفر نمونه در سطح استان کردستان انجام شد. یافته‌های پژوهش در پنج مؤلفه چالش‌های مدیریتی، حمایتی، اجتماعی، ارتباطی و سازمانی طبقه‌بندی شد که هریک نشان‌دهنده چالش خاص مرتبط با این حوزه‌اند.

سلیمانی و وثوقی (۱۳۹۵) با استفاده از روش کیفی و مصاحبه با ۳۵ فرد صاحب‌نظر در این حوزه، به ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه محلی پرداخته‌اند. از نظر آنها، در اولین گام در بسترسازی مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در نظارت بر عملکرد دولت قانون، مقررات و آئین‌نامه‌ها راهگشا هستند. از دیگر گام‌های راهگشا اعتماد متقابل، توجه به فرایند آموزش و توانمندسازی متقابل دولت و سازمان‌های مردم‌نهاد، اصل مطالبه‌گری در سازمان‌های مردم‌نهاد، لزوم وجود یک نهاد تسهیلگر و غیرسیاسی و نظارت هستند.

رازقی و لطفی خاچکی (۱۳۹۷) در یک پژوهش کیفی زمینه‌مند و با استفاده از یافته‌های مصاحبه با ۲۵ نفر از فعالان سمن‌های مرتبط با حوزه آسیب اجتماعی، چالش‌های پایداری سمن‌های فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی را بررسی کرده‌اند. از منظر این پژوهش، مهم‌ترین چالش سمن‌های حوزه آسیب آن است که دولت آنها را رقیب خود فرض می‌کند؛ در صورتی که باید آنها را همکار و مکمل خود مفروض بگیرد. سمن‌ها با توجه به ظرفیتی که دارند، می‌توانند همیاری مؤثری به بخش دولتی ارائه کنند.

پارسونز^۱ (۲۰۰۲) به نقش فروشگاه‌های خیریه در بریتانیا پرداخته است و مسائلی را بررسی کرده‌اند که این نوع از خیریه‌ها در آینده می‌توانند داشته باشند. از منظر این پژوهش، فروشگاه‌های خیریه در بریتانیا با توجه به رونق اقتصادی اوایل دهه ۲۰۰۰ و اقبال عمومی می‌توانند بازار خود را پیدا کنند. در این راه، تسهیلگرانی مانند تخفیف مالیاتی و برنامه‌های تجاری کارآمد در رونق این فروشگاه‌ها اثرگذار خواهد بود. موانع این فروشگاه‌های خیریه در راه موفقیت، اشباع بازار، قوانین دولتی و مدیریت خیریه‌هاست. در انتها، پژوهش به این نکته اشاره می‌کند که باوجود امید به این گونه از خیریه‌ها، ناظران اصرار می‌کنند حجم فروشگاه‌های خیریه‌ای طی ۱۰ سال آینده کاهش خواهد یافت.

پژوهش‌های بررسی‌شده در این قسمت، ارتباط مستقیمی با آینده‌پژوهی سازمان‌های خیرخواهانه و خیرخواهی نداشتند؛ زیرا پژوهشگران تقریباً به این حوزه توجه نداشته‌اند. پژوهش‌های حوزه خیرخواهی بیشتر معطوف به موردپژوهی و حوزه‌های خاص در این قلمرو بوده و به جریان‌های کلان این حوزه توجه چندانی نشده است. پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا براساس این خلأ، معرفت مرتبط با حوزه خیرخواهی را به پیش ببرد.

۲-۲- چشم‌انداز نظری

مطابق نظر کرسول^۲ (۱۳۹۴)، در پژوهش‌های کیفی می‌توان از «لنز یا چشم‌انداز نظری» برای جهت‌دهی به مطالعه بهره برد. درواقع استفاده از چشم‌اندازهای نظری در پژوهش‌های کیفی به محقق کمک می‌کند تا نقشه ذهنی منسجم‌تری از رویه‌های علی

¹ Parsons

² Creswell

به دست آورد. در اصل، چشم‌اندازهای نظری به محقق کمک می‌کنند تا از میان انبوه داده‌های به‌دست‌آمده، بتواند به ارتباط منطقی دست یابد و داده‌ها را تفسیرپذیر سازد (Evans et al., 2011). در این معنا، «لنز نظری می‌تواند از چشم‌اندازهایی خاص تحصیل شود؛ چشم‌اندازهایی مانند عدالت اجتماعی، فمینیسم، نظریه انتقادی، مداخله مشارکتی، یا سایر چهارچوب‌های مفهومی که نیازها و مشارکت جمعیتی خاص را برمی‌انگیزد و اغلب باعث انجام مداخله می‌شود» (Creswell & Clarck, 2018). با این تفاسیل و رویکردی که نسبت به چشم‌انداز نظری در پژوهش کیفی وجود دارد و همچنین، با توجه به اینکه چشم‌انداز نظری شامل مشارکت مداخله‌جویانه برخی رویکردها در امر پژوهش است، پژوهش حاضر از این منظر چشم‌انداز مسئله‌محور را اتخاذ کرده است. درواقع، پژوهش‌های مسئله‌محور برخلاف پژوهش‌های آموزشی تلاش می‌کنند تا با استخدام خلاق پژوهشگران گام‌های مهمی را برای حل مشکلات واقعی جوامع انسانی بردارند (پورعزت و قلی‌پور، ۱۳۸۸). پژوهش حاضر نیز تلاش می‌کند تا از طریق این چشم‌انداز نظری، گام در راه‌حل مسائل واقعی خیریه‌ها و خیرخواهی در ایران بردارد و با ارائه راهکارهای عملی در حوزه سیاست‌گذاری نیز مؤثر واقع شود.

۳- روش پژوهش

پژوهش حاضر از منظر روش‌شناسی، کیفی است و از روش دلفی کیفی برای جمع‌آوری، تقلیل و توصیف داده‌ها بهره می‌برد. مهم‌ترین هدف روش دلفی، پیش‌بینی گزینه‌های بدیل ممکن برای آینده به‌منظور تأثیرگذاری بر اقدام یا اندیشه تصمیم‌گیران است (بل^۱، ۱۳۹۲). مهم‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها در روش دلفی کیفی مصاحبه عمیق و نیمه‌عمیق است که در این پژوهش نیز استفاده شده است. به همین منظور، برای جمع‌آوری داده‌های پژوهش حاضر از میان کارمندان ارشد و مدیران عامل خیریه‌های سطح شهر تهران، از مصاحبه نیمه‌عمیق بهره گرفته شده است. حجم نمونه پژوهش حاضر ۱۲ نفر و شیوه نمونه‌گیری نظری بوده است. مشارکت‌کنندگان در پژوهش از این نظر انتخاب شده‌اند که همگی به‌نوعی در محیط خیرخواهی ایران عضو فعال حقیقی یا حقوقی هستند؛ به همین منظور، فعالان خیری که در خیریه‌های فعال و برجسته مشارکت دارند، به‌عنوان نمونه این پژوهش برگزیده شده‌اند. به‌منظور تقلیل و توصیف یافته‌ها از تحلیل محتوای کیفی استقرایی استفاده شده است. در این نوع تحلیل محتوا پژوهشگران از به کار گرفتن مقوله‌های پیشین می‌پرهیزند و در عوض ترتیبی می‌دهند که مقوله‌ها از داده‌ها ناشی شوند. در این روش، محققان خودشان را بر امواج داده‌ها شناور می‌کنند تا شناختی بدیع برایشان حاصل آید؛ بنابراین، از طریق استقرا، مقوله‌ها از داده‌ها ظهور می‌یابند. از یک منظر دیگر، تحلیل محتوای پژوهش حاضر از نوع قراردادی است؛ بدین معنا که کدهای استخراج‌شده در حین تحلیل یافته‌ها تعریف می‌شوند و مطالعه به‌جای آنکه براساس نظریه آغاز شود، با مشاهده متن خام کلید می‌خورد (Hsieh & Shannon, 2005).

در روش‌شناسی کیفی متأخر از اعتبار و پایایی پژوهش سخنی به میان نمی‌آید و از قابلیت اعتماد^۲ به‌عنوان معیار کیفیت پژوهش یاد می‌شود. قابلیت اعتماد پژوهش کیفی به معنای دقت نظام‌مند طرح پژوهش، اعتبار پژوهشگر، باورپذیر بودن نتایج و کارآمدی روش پژوهش است (Johnson & Parry, 2015). در این معنا، معیار سنجش قابلیت اعتماد یک پژوهش کیفی، اجتماع علمی، جامعه مورد پژوهش و مشارکت‌کنندگان در آن است (Rose & Johnson, 2020)؛ به همین منظور، طرح پژوهش،

¹ Bell

² trustworthiness

روش‌شناسی کار، تقلیل و تفسیر داده‌ها و نتایج حاصل از کار در اختیار سایر پژوهشگران، جامعه مورد پژوهش (فعالان خیر شهر تهران) و مشارکت‌کنندگان در پژوهش قرار گرفت و این افراد مجموع این عوامل را تأیید کردند. در انتها ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه پژوهش ارائه می‌شود.

جدول شماره ۱. جنسیت مصاحبه‌شوندگان

Table No.1. Gender of interviewees

جنسیت	تعداد	درصد
زن	۷	۵۸
مرد	۵	۴۲
کل	۱۲	۱۰۰

جدول شماره ۲. تحصیلات مصاحبه‌شوندگان

Table No.2. degree of interviewees

تحصیلات	تعداد	درصد
کارشناسی	۲	۱۷
کارشناسی ارشد	۶	۵۰
دکتری	۴	۳۳
کل	۱۲	۱۰۰

جدول شماره ۳. سمت مصاحبه‌شوندگان

Table No.3. Position of interviewees

سمت	تعداد	درصد
مدیرعامل خیریه	۹	۷۵
کارمند ارشد خیریه	۳	۲۵
کل	۱۲	۱۰۰

همان‌طور که ملاحظه می‌شود از میان ۱۲ فرد مشارکت‌کننده در این پژوهش، ۷ نفر آنها مؤنث و ۵ نفر مذکرند. از منظر تحصیلات، ۲ نفر دارای تحصیلات کارشناسی، ۶ نفر دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و ۴ نفر دارای تحصیلات دکتری هستند. از منظر سمت یا رده شغلی نیز، ۹ نفر از مصاحبه‌شوندگان مدیرعامل خیریه و ۳ نفر از آنها جزو کارمندان عالی‌رتبه خیریه‌ها هستند.

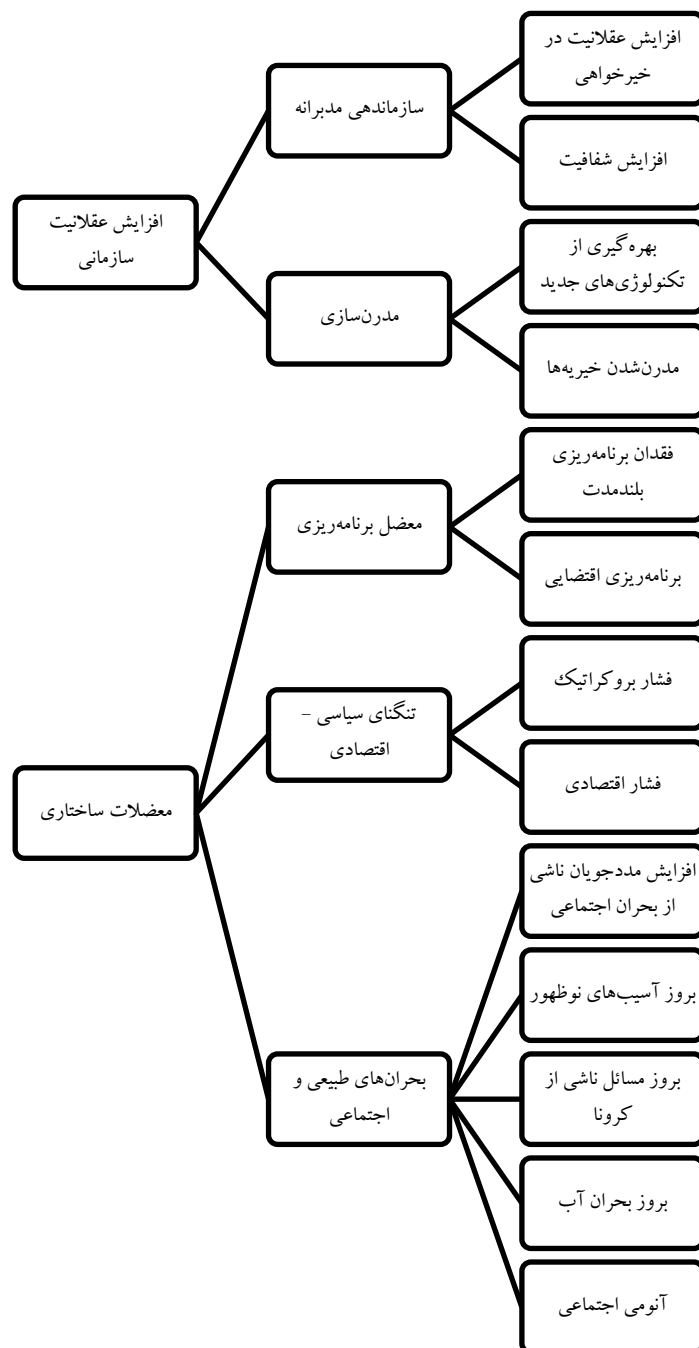
۴- یافته‌ها

همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد پژوهشگران حوزه آینده‌پژوهی تلاش می‌کنند تا از خلال پرسش‌هایشان به آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب دست یابند؛ به همین منظور، تحلیل محتوای متن مصاحبه‌ها نیز ذیل دو بخش آینده ممکن و آینده مطلوب انجام خواهد شد. آینده‌پژوهان معمولاً آینده ممکن و محتمل را به علت قرابت ماهوی در محل تفسیر و تحلیل یکی در نظر می‌گیرند. در ادامه، کدهای استخراج‌شده و مباحث مرتبط با آن ارائه شده‌اند.

۴-۱- آینده ممکن خیریه‌ها و نیکوکاری در شهر تهران

براساس یافته‌های پژوهش و تحلیل محتوای کیفی این یافته‌ها، از دو مؤلفه اصلی و اساسی «افزایش عقلانیت سازمانی» و «معضلات ساختاری» در بحث خیرخواهی شهر تهران به‌عنوان آینده‌ای ممکن سخن گفته می‌شود. با توجه به شکل شماره ۱، فعالان حوزه خیر شهر تهران، فضای ممکن آینده را با مفاهیمی نظیر «افزایش عقلانیت در خیرخواهی»، «افزایش شفافیت»، «بهره‌گیری از تکنولوژی‌های جدید»، «مدرن‌شدن خیریه‌ها»، «فقدان برنامه‌ریزی» و غیره توصیف کرده‌اند. در سطحی بالاتر از تحلیل این مفاهیم، می‌توان از «سازماندهی مدبرانه»، «مدرن‌سازی»، «معضل برنامه‌ریزی»، «مسائل بروکراتیک»، «بحران‌های طبیعی و اجتماعی» و «آنومی اجتماعی» سخن گفت. درنهایت، دو مفهوم و مضمون اصلی این پژوهش به «افزایش عقلانیت سازمانی» و «معضلات ساختاری» اشاره دارند؛ برای نمونه، یکی از مدیران عامل خیریه‌های شهر تهران بیان داشته است که «مردم دیگر از روی ترحم کمک نمی‌کنند و از روی آگاهی به سراغ چنین فعالیت‌هایی می‌آیند و باید به آنها گزارش داد و ساختار درستی داشت» (افزایش عقلانیت در خیرخواهی و افزایش شفافیت)؛ یا یکی دیگر از مدیران عامل خیریه‌های تهران گفته است که «تکنولوژی‌های جدید و فناوری اطلاعات باعث می‌شود فرایند انجام امور خیر بیش از پیش تسهیل شود و شکل‌های مدرن‌تری به خود بگیرد. به عقیده من، مجموع این عوامل به پویایی این فضا منجر خواهد شد» (بهره‌گیری از تکنولوژی‌های جدید). درخصوص مفاهیم مرتبط با بحران‌های طبیعی و اجتماعی نیز برخی از فعالان این حوزه اظهاراتی داشته‌اند که بدین شرح است: «تصمیمات غلط، اقدامات نامناسب، فاصله لایه‌های پایین با سطوح بالاتر را بیشتر می‌کند و حتی از طبقات بالاتر به پایین یک ریزش جدی خواهیم داشت» (کارمند ارشد خیریه‌ای در تهران)؛ «تحولات و گرانی‌های داخلی و مشکلات معیشتی، هجمه‌ای از آسیب‌های اجتماعی تولید کرده است. نظر من این است که ما بعد از تمام‌شدن کرونا با خانواده‌های زیادی مواجه خواهیم بود که عزیز، سرپرست یا فرزندی را از دست داده‌اند و یک سری از مسائل اجتماعی جدیدی نمایان خواهد شد» (کارمند ارشد خیریه‌ای در تهران)؛ «احتمالاً ما با یک فضایی مواجه می‌شویم که جامعه نیازمندان رو به افزایش است. این فقر لزوماً و فقط مالی هم نیست. در بحث‌های سلامت احتمالاً دچار مشکل می‌شویم. همچنین، افراد زیادی در این مدت روابط شخصی‌شان مشکل پیدا کرده است؛ جمعیت‌هایی که با آنها مراوده داشتند، جامعه‌ای که با آن رفت‌وآمد می‌کردند را از دست دادند و دچار مشکلات ذهنی و روحی و روانی جدی شده یا می‌شوند؛ مانند دوران بعد از جنگ دچار یک سری مشکلات جدی خواهیم شد» (مدیرعامل خیریه‌ای در شهر تهران).

تمامی مطالب نقل شده از مصاحبه‌شوندگان، بُعدی از ابعاد آینده ممکن را مشخص می‌کنند. برای تفسیر نظرات فعالان حوزه خیر شهر تهران از کدهای ثانویه به علت سهولت در تفسیر نسبت به کدهای خام استفاده می‌شود.

شکل شماره ۱. کدگذاری آینده ممکن

Title 1. Coding of possible future

۴-۱-۱- افزایش عقلانیت سازمانی

«سازماندهی مدبرانه» اشاره به وضعیتی دارد که در آن، متأثر از شرایط اجتماعی و نوع نگاه مردم نسبت به خیریه‌ها، سازمان‌های خیریه خود را شفاف‌تر می‌کنند و به سمت استفاده از روش‌های چون شفافیت مالی و عملکردی حرکت می‌کنند. «مدرن‌سازی» به وضعیتی ارجاع دارد که خیریه‌ها برای جذب منابع مالی و افزایش مقبولیت خود دست به نوسازی می‌برند. افزایش عقلانیت سازمانی که با شفافیت بیشتر و استفاده از تکنولوژی‌های جدید شناخته می‌شود، یکی از مواردی است که پژوهشگران سایر کشورها نیز بدان اشاره کرده‌اند؛ برای مثال، بکرز^۱ (2003) اشاره می‌کند ایالات متحده و بریتانیا به اهمیت موضوع پاسخگویی خیریه‌ها و شفافیت آنها اشراف دارند و در این راستا گام‌های عملیاتی بسیار مهمی را پیموده‌اند. اتان^۲ و همکاران (2012) نیز به نقش شفافیت مالی و عملکردی در بهبود نظام‌های جمع‌آوری مالی در مالزی تأکید کرده‌اند. براساس پژوهش انجام‌شده در مالزی، یکی از مهم‌ترین خواسته‌های خیرین و ذی‌نفعان، اطلاع‌داشتن از صورت‌های مالی مؤسسات خیریه است. مجیا^۳ و همکاران (2019) نیز به بحث افزایش شفافیت در ساختار جمع‌سپاری مالی خیریه‌ها پرداخته‌اند و نقش مثبت آن در افزایش کمک‌های مردمی اشاره کرده‌اند. آنچه از مفاهیم استخراج‌شده و پیوند آن با پژوهش‌های بین‌المللی بر می‌آید آن است که مسیر شفاف‌سازی خیریه‌ها و افزایش عقلانیت سازمانی باید به‌منظور افزایش بهره‌وری طی شود. فعالان حوزه خیر نیز به این نکته توجه بسیار داشته‌اند که خیریه‌ها و سازمان‌های خیرخواهانه در ایران نیز به علت تغییر نگاه جامعه و تغییرات فرهنگی و تکنولوژیک مختلفی که رخ داده است، باید به سمت عقلانیت بیشتر حرکت کنند. از این منظر، افزایش عقلانیت سازمانی به بهبود سرمایه اجتماعی خیریه‌ها و افزایش جذب کمک‌های مردمی کمک بسیار زیادی می‌کند.

۴-۱-۲- معضلات ساختاری

این نوسازی در حوزه‌های مختلفی از جمله استفاده از تکنولوژی‌های جدید در حوزه‌های مثل حوزه تأمین مالی رخ خواهد داد. همچنین، «معضل برنامه‌ریزی» ناشی از نوع نگاهی است که از سوی دولت و فعالان کلان نسبت به حوزه خیر تحمیل می‌شود. نداشتن برنامه‌ریزی بلندمدت، فقدان برنامه‌ریزی علمی، پایبند نبودن به برنامه‌های پیشین و سایر مسائل حوزه برنامه‌ریزی احتمالاً در آینده نیز وجود خواهد داشت. «تنگنای سیاسی - اقتصادی» وضعیتی را توصیف می‌کند که خیریه‌ها با چالش‌های متعددی در زمینه قانون‌گذاری، اجرای قوانین، نظارت و مشکلات اقتصادی و مالی درگیر می‌شوند. «بحران‌های طبیعی و اجتماعی» که وزن نسبتاً زیادی در پاسخ مشارکت‌کنندگان داشت، به مجموعه‌ای از آسیب‌ها و بحران‌ها اشاره دارد که منابع حیاتی مردم از جمله آب را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و نظام سلامت را تهدید می‌کند و نیز با دامن‌زدن به فقر و آسیب‌های اجتماعی باعث وقوع بحران‌های در سطح نظام اجتماعی می‌شود.

به‌منظور مشخص ساختن معنی ساختاری، به تعریف آن پرداخته می‌شود تا مقصود از «معضلات ساختاری»، بهتر درک شود. در ادبیات علوم اجتماعی، معناهای نسبتاً متفاوتی برای ساختار در نظر گرفته‌اند. برخی (Porpora, 2007) آن را معادل روابط اجتماعی در نظر گرفته‌اند و برخی (Elder-Vass, 2007) آن را معادل سازمان‌ها و قواعد هنجاری دانسته‌اند که بر رفتار افراد اثرگذار است و آن را محدود می‌کند. ساختار اجتماعی در معنای اخیر شامل شرایطی می‌شود که در آن عاملیت انسانی توسط

¹ Bekkers

² Atan

³ Mejia

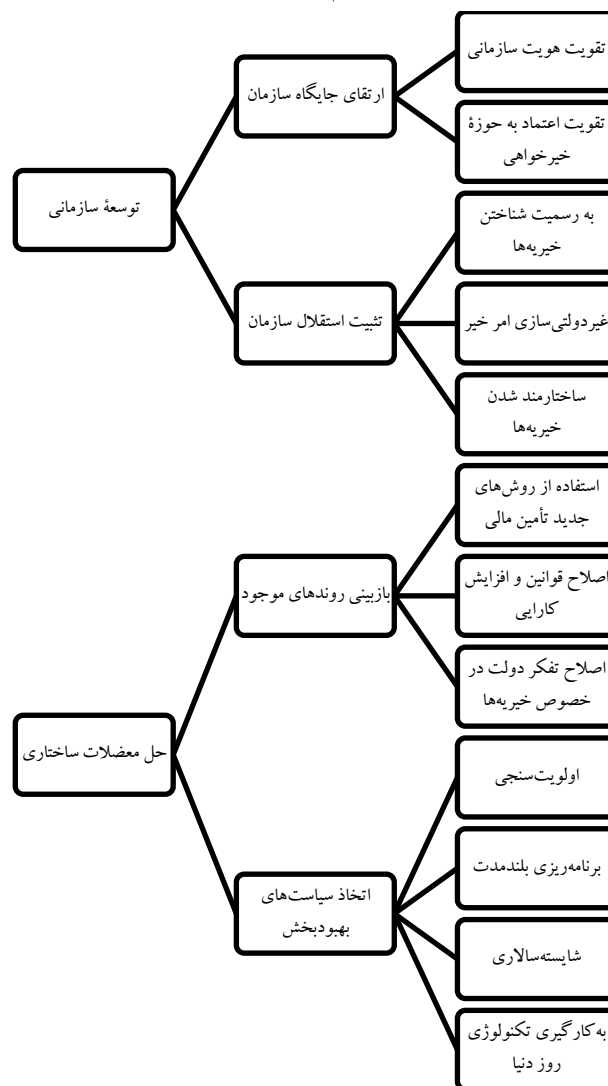
نیروهایی بیرونی با محدودیت مواجه می‌شود (Haslanger, 2015). مفهوم حاضر در این پژوهش نیز با این معنا از ساختار همراهی بیشتری دارد. در اینجا، مقصود از ساختار، هر آن نیروی بیرونی است که رفتار عاملان خیریه‌ها در شهر تهران را مقید می‌سازد و در یک معنای انتقادی آن را محدود می‌کند.

در این بافت، نیروهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مهم‌ترین نقش را دارند. طی دهه اخیر، نیروی طبیعت نیز به‌عنوان یک چالش بیرونی به نیروهای پیشین افزوده شده است. کنشگران حوزه خیر در شهر تهران، آینده ممکن و محتمل را توأم با معضلات ساختاری در حوزه برنامه‌ریزی، تنگنای سیاسی - اقتصادی و بحران‌های طبیعی و اجتماعی می‌بینند. از منظر برنامه‌ریزی، دل‌مشغولی اصلی خیریه‌ها آن است که اراده‌ای برای تنظیم امور و تشریح قوانین بروکراتیک توسط یک نهاد مشخص وجود ندارد و برنامه‌ریزی بلندمدت نیز جایی در تصمیمات نهادهای تنظیم‌گر ندارد. همچنین، «تنگنای سیاسی - اقتصادی» که کلیت جامعه در آن قرار گرفته است، بر فضای خیرخواهی شهر تهران نیز فشار وارد می‌کند. نوع نگاه دولت به جامعه مدنی و میل آن به تصدی‌گری در این حوزه، فشار بسیاری را به خیریه‌ها و سازمان‌های غیردولتی وارد می‌کند؛ فشاری که خود را در نوع تعامل دولت با سازمان‌های این حوزه نشان می‌دهد. فشار اقتصادی نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های جامعه ایرانی در عصر حاضر، پیکر خیریه‌ها را هدف گرفته است. خلاصه معضلات ساختاری «بحران‌های طبیعی و اجتماعی» است که گریبان خیریه‌ها را طی سالیان آتی خواهد گرفت. فشار اقتصادی باعث افزایش مددجویان و افراد آسیب‌دیده در جامعه خواهد شد. آسیب‌های اجتماعی نوظهور نیز یکی از مسائلی است که جامعه با آن مواجه خواهد شد و خیریه‌ها باید برای تخفیف و تسکین آن تلاش خود را معطوف سازند. اثرگذاری کرونا بر جامعه ایرانی طی سالیان آتی خود را به گونه‌های مختلفی نشان خواهد داد. بحران آب به‌عنوان یکی از معضلاتی که طی چند سال آینده جامعه ایرانی را متحول خواهد کرد، بر فضای خیرخواهی نیز تأثیر بسزایی خواهد گذاشت و این سازمان‌های باید برای رویارویی با آن نیز آماده شوند. انومی یا فقدان هنجارهای اجتماعی مؤثر نیز یکی از مسائل جامعه طی سالیان آتی است که خیریه‌ها را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد.

۴-۲- آینده مطلوب خیریه‌ها و نیکوکاری در شهر تهران

براساس یافته‌های پژوهش و تحلیل محتوای کیفی این یافته‌ها، دو مؤلفه اصلی و اساسی «توسعه سازمانی» و «حل معضلات ساختاری» در بحث خیرخواهی شهر تهران به‌عنوان آینده‌ای مطلوب وجود دارد. با توجه به شکل شماره ۲، فعالان حوزه خیر شهر تهران، فضای مطلوب آینده را با مفاهیمی نظیر «تقویت هویت سازمانی»، «تقویت اعتماد به حوزه خیرخواهی»، «به رسمیت شناختن خیریه‌ها»، «غیر دولتی‌سازی امر خیر»، «ساختارمند شدن خیریه‌ها» و غیره توصیف کرده‌اند. در سطحی بالاتر از تحلیل این مفاهیم، می‌توان از «ارتقای جایگاه سازمان»، «حفظ استقلال سازمان»، «بازبینی در روندهای موجود» و «اتخاذ سیاست‌های بهبودبخش» سخن گفت. درنهایت، دو مفهوم و مضمون اصلی این پژوهش به «توسعه سازمانی» و «حل معضلات ساختاری» اشاره دارند؛ برای مثال، مدیرعامل خیریه‌ای در تهران بیان داشته است که مهم است که «دولت درخصوص سازمان‌های مردم‌نهاد نظارت و تسهیلگری خود را بیشتر کند. اگر نظارت‌ها بیشتر شود و قوانین مناسبی نوشته شود، خیریه‌ها اشتباهات کمتری می‌کنند و کارها بهتر پیش می‌رود» (اصلاح قوانین و افزایش کارایی)؛ یا یکی دیگر از مدیران عامل خیریه‌های تهران گفته است که «به نظر من دولت اول باید این پیش‌فرض خود را اصلاح کند و سعی کند این فهم را در کل نظام حاکم توسعه دهد که می‌شود سازوکاری داشت که به NGOها اعتماد داشت و تقویتشان کرد؛ یعنی نوعی اعتمادسازی درون خود نظام حاکم باید محقق شود و دوم، یک بخش اعتمادسازی هم بین مردم و این سازمان‌ها باید ایجاد شود» (تقویت اعتماد به حوزه خیرخواهی).

مدیرعامل دیگری اظهار داشته است که «ما یکی از چالش‌هایی که در عرصه امر خیر - و به‌طور کلی - داریم، نگاه دولتی به مسائل است؛ یعنی ساختار بروکراتیک دولتی که از زمان رضاشاه در کشور حاکم شد، در همه امور ما رسوخ کرده است» (غیر دولتی‌سازی امر خیر). یکی از کارمندان ارشد خیریه‌ها بیان داشته است که «درواقع تکنولوژی نقش بسزایی در فعالیت‌های خیرخواهانه دارد؛ اما سرعت پیشرفت و تغییراتش با اقداماتی که ما در این حوزه انجام می‌دهیم، بسیار فاصله دارد. به تعبیری، ما با سنت‌ها و روش‌های خود با سرعتی بسیار آرام در این مسیر حرکت می‌کنیم؛ در حالی که تکنولوژی سرعتی قیاس‌ناپذیر دارد. در اینجا باید برای آسیب‌نندیدن، فاصله را هر مقدار که می‌توان، کم کرد» (به‌کارگیری تکنولوژی روز دنیا). کارمند ارشد خیریه دیگری این‌طور بیان کرده است که «بهترین کار این است که آدم درست را سر جای خودش بگذارد؛ یعنی کسی که آن کار را بلد باشد» (شایسته‌سالاری). کارمند ارشد یکی از خیریه‌های دیگر مشارکت‌کننده در این پژوهش بیان داشته است که «اگر هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی نکنیم و چشم‌انداز نداشته باشیم، به دلیل تغییر نحوه جذب‌ها، به نظر می‌رسد با مشکلات بدتری نسبت به مشکلات حال حاضر روبه‌رو خواهیم شد» (استفاده از روش‌های جدید تأمین مالی).

شکل شماره ۲. کدگذاری آینده مطلوب

Title 2. Coding of desired future

برای تفسیر و توضیح بیشتر کدها، به سبب سهولت تفسیر، از کدهای ثانویه یا میانی بهره برده شد تا ابعاد کدها یا مقولات اصلی آشکار شوند.

۴-۲-۱- توسعه سازمانی

ارتقای جایگاه سازمان‌های خیریه در جامعه که تقریباً معادل همان افزایش سرمایه اجتماعی این سازمان‌هاست، به وضعیتی دلالت دارد که خیریه‌ها بتوانند اعتماد بیشتری را جلب کنند و وجهه مثبتی از خود در جامعه بروز دهند. این بهبود وجهه در دو حوزه افزایش اعتماد نسبت به خیریه‌ها و هویت‌سازی خیریه‌ها رخ می‌دهد که هر دو از امور مطلوبی‌اند. همچنین، تثبیت استقلال خیریه‌ها نکته‌ای است که به آن اشاره شده است. این مستقل شدن در سه سطح رخ می‌دهد: نخست، به رسمیت شناختن خیریه‌ها از سوی دولت. برخی از مشارکت‌کنندگان ادعا کرده‌اند که دولت، خیریه‌ها را رقیب خود در بسیاری از عرصه‌ها می‌پندارد و از این رو، آنها را به رسمیت نمی‌شمارد. دوم، غیردولتی ساختن امر خیر که بر جدایی ساختار خیریه‌ها و سازمان‌های خیرخواهانه از دستگاه‌های دولتی دلالت دارد و سوم، ساختارمند شدن خیریه‌ها که امری درون‌سازمانی و وابسته به نیت خود آنها است.

به هر ترتیب، موارد فوق از منظر پژوهشگران بر مفهومی کلی‌تر دلالت دارد که در سطح تفسیری «توسعه سازمانی» نامیده می‌شود. درواقع، توسعه سازمانی بر تغییر مثبت ارزش‌ها، استراتژی‌ها و تکنیک‌های حاکم بر کار سازمانی دلالت دارد که هدف آن، تقویت مهارت‌های فردی و بهبود عملکرد سازمانی است (Weick & Quinn, 2009). در یک تعریف متأخرتر، توسعه سازمانی «فرایند افزایش کارایی سازمانی و تسهیل تغییرات فردی و سازمانی از خلال کاربرد مداخلات علوم اجتماعی و رفتاری است» (Anderson, 2014:21). آنچه میان این دو تعریف درخصوص توسعه سازمانی، مشترک است و ما به همین دلیل آن را انتخاب کردیم، فرایند افزایش کارایی در سازمان از طریق تغییرات کارکردی و عملکردی است. درواقع، آینده مطلوب متصور برای خیریه‌ها آن است که سازمان‌های خیرخواهانه بتوانند در عملکرد خود تغییر ایجاد کنند تا عملکرد آنها بهبود پیدا کند. تقویت هویت سازمانی، افزایش اعتماد، تثبیت استقلال، جدایی کارکردی از دولت و ساختارمند شدن، همگی جزو تغییراتی هستند که درنهایت، موجب بهبود عملکرد و افزایش کارایی سازمان‌های خیریه در شهر تهران خواهد شد.

۴-۲-۲- حل معضلات ساختاری

مفهوم حاضر که متناظر با مفهوم «معضلات ساختاری» در فهم آینده ممکن است، بر مفاهیم متعددی تکیه دارد که می‌توانند در ترسیم آینده‌ای مطلوب اثرگذار باشند. بازبینی روندهای موجود و اتخاذ سیاست‌های بهبودبخش، دو کلیدواژه‌ای هستند که خیریه‌ها را به سمت رفع موانع و معضلات ساختاری سوق می‌دهند. بازبینی روندهای موجود شامل بازنگری در روش‌های تأمین مالی در خیریه‌ها که عموماً روش‌هایی سنتی‌اند، اصلاح قوانین مرتبط با خیریه‌ها در سطوح کلان مدیریتی و اصلاح تفکر دولت درخصوص خیریه‌ها می‌شود. این موارد، در صورت اصلاح می‌توانند به روندهای علمی و مؤثر در خیریه‌ها بدل شوند و آنها را به شرایط مطلوب نزدیک‌تر سازند. در وهله نخست، باید به روش‌های تأمین مالی که کمابیش به‌سوی فضایی نوتر حرکت کرده است، توجه داشت. استفاده از روش‌های جمع‌سپاری، استفاده از پلتفرم‌های نوین و تکنولوژی‌های نوظهور به اصلاح روند موجود کمک بسیاری می‌کند. در گام بعدی، قوانین مرتبط با خیریه‌ها که به گمان بسیاری، ناکارآمد، ناکافی، مبهم، دست‌وپاگیر و غیرمولدند، باید اصلاح شود تا خیریه‌ها از پتانسیل حقوقی و قانونی نیز بهره لازم را ببرند. درنهایت، دولت باید

تفکر تصدی‌گر خود درخصوص خیریه‌ها را کنار بگذارد و آنها را به چشم مکمل خود ببیند. اتخاذ سیاست‌های بهبودبخش که بیشتر مرتبط با سیاست‌های کلان دولتی است، بر مفاهیم مختلفی دلالت دارد که در صورت به‌کارگیری، به رفع موانع ساختاری کمک بسیاری می‌کنند. در یک سطح، اولویت‌سنجی و برنامه‌ریزی بلندمدت که به‌نوعی مکمل یکدیگرند، در حل بسیاری از مشکلات ساختاری خیریه‌ها ازجمله دوباره‌کاری، هم‌پوشانی، اتلاف منابع و مشکلات دیگر یاری‌رسان هستند. اینها مقابل برنامه‌ریزی اقتضایی قرار می‌گیرند که در آینده ممکن به آن پرداخته شد. در سطحی دیگر، شایسته‌سالاری و به‌کارگیری تکنولوژی‌های نوین قرار دارد که هرکدام به‌نوعی به سازوکارهای دولت در تعامل با خیریه‌ها راجع می‌شوند. شایسته‌سالاری در حوزه مدیریت خیریه‌ها معنا پیدا می‌کند؛ یعنی به‌کارگیری مدیران یا ناظرانی که فضای خیرخواهی را بفهمند و بتوانند در آن تعامل داشته باشند. به‌کارگیری تکنولوژی‌های روز دنیا نیز در سطح کلان دولتی و در سطح سازمانی خیریه‌ها معنا پیدا می‌کند و در افزایش کارایی نقش مهمی دارد.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در حوزه معرفتی آینده‌پژوهی انجام شد و با استفاده از تکنیک دلفی کیفی، با فعالان حوزه خیر در شهر تهران مصاحبه شد. یافته‌های مصاحبه‌ها در دو حیطه آینده ممکن و آینده مطلوب تفسیر شدند. درواقع، این دو حیطه ازجمله حیطه‌هایی هستند که آینده‌پژوهی تلاش می‌کند تا به فهم آنها دست یابد. نخست، در بحث آینده ممکن، دو مفهوم اساسی «افزایش عقلانیت سازمانی» و «معضلات ساختاری» به دست آمد که هریک به‌نحوی، چشم‌انداز ممکن آینده خیریه‌ها در تهران را مشخص می‌کنند. نگاه مشارکت‌کنندگان به آینده ممکن خیریه‌ها و وضعیت خیرخواهی در شهر تهران، آن است که عقلانیت سازمانی خیریه‌ها افزایش یابد و این حیطه با معضلات ساختاری روبه‌رو شده است. افزایش عقلانیت سازمانی با شفافیت مالی و عملکردی و افزایش آگاهی در حوزه خیرخواهی و مدرن‌سازی خیریه‌ها همراه خواهد بود. معضلات ساختاری در سه حوزه برنامه‌ریزی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و طبیعی رخ خواهد داد. همچنین، برنامه‌ریزی‌ها اقتضایی و کوتاه‌مدت است و فقدان برنامه‌ریزی بلندمدت آشکار خواهد بود. فشار بروکراتیک و اقتصادی نیز بر حوزه خیرخواهی تأثیر می‌گذارد. بحران‌های اجتماعی و طبیعی نظیر آنومی اجتماعی، بحران آب و افزایش نیازمندان نیز فضای خیرخواهی و خیریه‌ها را طی سالیان آتی متحول خواهد ساخت.

در سوی دیگر، آینده مطلوب قرار دارد که عقید مشارکت‌کنندگان را درخصوص آینده خواستنی حوزه خیر بیان می‌کند؛ آینده‌ای که بهتر است رخ دهد. آینده مطلوب با دو مقوله اصلی «توسعه سازمانی» و «حل معضلات ساختاری» توصیف می‌شود. توسعه سازمانی شامل ارتقای جایگاه سازمان و تثبیت استقلال سازمان در سطح خیریه‌ها می‌شود. توسعه سازمانی خیریه‌ها می‌تواند آنها را ساختارمند سازد و به معنای واقعی آنها را در جایگاه غیردولتی قرار دهد. افزایش سرمایه اجتماعی یا اعتماد عمومی به خیریه‌ها نیز در همین بخش فهم می‌شود. حل معضلات ساختاری که دقیقاً نقطه مقابل معضلات ساختاری در بخش آینده ممکن است، حاوی گرایش به آینده‌ای خواستنی است که در آن، بخش مهمی از مشکلات و موانع ساختاری حل شده‌اند. اتخاذ سیاست‌های بهبودبخش و بازبینی در روندهای موجود، معضلات ساختاری در حوزه خیرخواهی را تا حد چشمگیری حل می‌کند. اصلاح قوانین، اولویت‌سنجی، برنامه‌ریزی بلندمدت، شایسته‌سالاری و استفاده از تکنولوژی‌های روز دنیا ازجمله عواملی‌اند که در این حوزه نقش دارند.

درمجموع، ادعا می‌شود اختلاف چشمگیری میان آینده ممکن و مطلوب در حوزه خیرخواهی وجود دارد. آینده ممکن با معضلات ساختاری متعدد و البته ابتکاراتی از سوی سازمان‌های خیرخواهانه همراه خواهد بود. مشارکت‌کنندگان اذعان داشته‌اند باوجود موانع متعدد ساختاری در حوزه قانونی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، خیریه‌ها خود را متحول خواهند ساخت و شیوه‌های جذب منابع و مدیریت خود را تغییر خواهند داد. همچنین، به سبب نوع تعامل جامعه با خیریه‌ها، شفافیت مالی و عملکردی خیریه‌ها نیز برای افزایش اعتماد عمومی و جذب بیشتر سرمایه افزایش خواهد یافت. آینده مطلوب در حوزه ساختاری با آینده ممکن تعارضی آشکار دارد. اگر در بحث آینده ممکن از استمرار معضلات ساختاری در آینده صحبت شود، آینده مطلوب شامل از میان رفتن بسیاری از این معضلات ساختاری خواهد بود؛ زیرا مطلوبیت آن وابسته به حل شدن بسیاری از این معضلات است. اما در حوزه سازمانی، فاصله آینده مطلوب و آینده ممکن به اندازه مورد اخیر عظیم نیست. آینده مطلوب متصور برای خیریه‌های شهر تهران شامل تثبیت استقلال سازمان‌ها و بهبود جایگاه آنها به عنوان سازمان‌های ساختارمند است؛ نکته‌ای که تا حدودی در آینده ممکن نیز شاهد آن بودیم؛ البته باید توجه داشت این مقولات در ارتباط و تعامل با یکدیگر معنا پیدا می‌کنند. پس اگر در آینده مطلوب معضلات ساختاری از میان بروند، وضعیت برای توسعه سازمانی خیریه‌ها نیز تسهیل می‌شود و تا حدی گزاره عکس نیز صادق است.

ورای تفاسیر مربوط به نقطه نظرات مشارکت‌کنندگان در پژوهش حاضر، فعالان حوزه خیر در شهر تهران آینده واقعی خیریه‌ها و خیرخواهی در شهر تهران را بسیار چالش برانگیز و توأم با مشکلات بسیار می‌دانند. از بعد سیاست‌گذاری، می‌توان بر چالش‌ها و دغدغه‌های فعالان این حوزه خرده گرفت و برای بهبود شرایط خیریه‌ها به رفع این موانع سعی کرد. اصلاح قوانین، تغییر نوع نگاه دولت به خیریه‌ها، استقلال خیریه‌ها در عملکرد، غیر دولتی‌سازی خیریه‌ها، ورود تکنولوژی‌های جدید، افزایش سرمایه اجتماعی، اولویت‌سنجی در نیازها و اصلاح شکل برنامه‌ریزی می‌توانند در سیاست‌گذاری حوزه خیر به منظور افزایش کارایی این حوزه وارد شوند. بسیاری از مشکلات فعالان این حوزه، متناظر با مسائل و چالش‌هایی است که در حوزه‌های دیگر اجتماعی نیز وجود دارند و بار دیگر نیز باید تأکید شود که روابط میان نهادهای مختلف اجتماعی بسیار پیچیده و درهم‌تنیده است و حل مسائل یک نهاد یا یک حوزه فعالیت مثل خیریه‌ها وابسته حل تعارضات در نهادها و حوزه‌های دیگر است؛ نکته‌ای که بسیاری از فعالان این حوزه در صحبت‌هایشان به آن اشاره کرده‌اند. با این حال، ترسیم چشم‌انداز خیریه‌ها در آینده توسط فعالان این حوزه می‌تواند خوراک مناسبی را در اختیار سیاست‌گذاران و خود فعالان خیر قرار دهد تا تصمیماتشان را بیش از گذشته داده‌بنیاد کنند.

مسئله قابل مشاهده در پژوهش‌های بین‌المللی و نیز در این پژوهش، اصلاح ارتباط دولت با سازمان‌های خیرخواهانه است. بسیاری از پژوهشگران این حوزه بر نوع روابط دولت با سازمان‌های خیرخواهانه پرداخته‌اند و آن را یک رابطه چندبعدی در نظر گرفته‌اند. جانشینی، مکمل بودن و تعارض سه نوع رابطه‌ای است که دولت می‌تواند با سازمان‌های خیرخواهانه داشته باشد (طیب‌نیا و همکاران، ۱۳۹۹). در این پژوهش نشان داده شد ادراک بسیاری از فعالین این حوزه از نوع رابطه سازمانشان با دولت از نوع تخصص‌آمیز است. مشاهده شد در بسیاری از موارد، دولت خیریه‌ها را رقیب خود می‌پندارد و این مسئله باعث آسیب‌رسیدن به این حوزه می‌شود؛ بنابراین، به عنوان یک اقدام اصلاحی در حوزه سیاست‌گذاری پیشنهاد می‌شود متولیان دولتی حوزه خیر این رویه را تغییر دهند و رابطه را به سمت جانشینی و مکمل بودن سوق دهند. در اصل، این همان بحثی است که درخصوص حل معضلات ساختاری نیز مطرح شد.

فارغ از نوع رابطه دولت با سازمان‌های خیرخواهانه، بحث ارتقای این سازمان‌ها نیز بسیار پراهمیت است. توسعه پلتفرم‌ها، استفاده از تکنولوژی‌های پیشرفته‌تر و افزایش بهره‌وری سازمانی نیز از دیگر مواردی است که به عنوان پیشنهاد سیاست‌گذارانه

مطرح می‌شود. تخصصی‌شدن کار خیر نیز از دیگر پیشنهادهای سیاست‌گذارانه در این حوزه است. بیشتر افراد کار خیر را یک کار داوطلبانه می‌بینند و به همین منظور، به استفاده از تکنولوژی‌های جدید و تخصصی‌دیدن این حوزه توجه نشده است. با تغییر نگاه از بیرون و درون می‌توان تحولات ثمربخشی را در این حوزه ملاحظه کرد.

در نهایت می‌توان گفت تغییرات بنیادی ساختاری و سازمانی در سطح سازمان‌های خیرخواهانه و ارتباط دولت با این سازمان‌ها برای افزایش کارایی و بهره‌وری این نهادها نیاز است. قطعاً بهره‌وری بیشتر این سازمان‌ها علاوه بر تأثیر مثبت آن بر اقتصاد کلان، از منظر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز جامعه ایرانی را به طرز مثبتی متحول می‌سازد.

منابع فارسی

- بل، و. (۱۳۹۲). *مبانی آینده‌پژوهی: تاریخچه، اهداف و دانش*، ترجمه مصطفی تقوی و محسن محقق. تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم فناوری دفاعی.
- پورعزت، ع. ا.، و قلی‌پور، آ. (۱۳۸۸). توسعه رویکرد مسئله‌محوری در مطالعات میان‌رشته‌ای. *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱ (۳)، ۱۲۷-۱۴۰.
- پیرمردیان، ز.، کلاتری خلیل‌آباد، ح.، و شمس‌الدینی، ع. (۱۳۹۸). تحلیل سازمان‌های مردم‌نهاد و نقش آنها در افزایش ظرفیت توسعه گردشگری شهر یزد. *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۱۱ (۴)، ۴۴۹-۴۶۳.
- جاوید، م. ج.، شهریاری افشار، ص.، و سوری، ع. (۱۳۹۶). نقش سازمان‌های غیردولتی در ارتقای حقوق بشر: مطالعه موردی فدراسیون بین‌المللی برنامه‌ریزی خانواده در پیشگیری از ایدز. *حقوق پزشکی*، ۱۱ (۴۰)، ۷-۲۹.
- جلالی، م.، حجازی، ی.، رضوانفر، اح.، و پورطاهری، م. (۱۳۹۴). تحلیل چالش‌های فراروی سازمان‌های مردم‌نهاد زیست‌محیطی استان کردستان. *روستا و توسعه*، ۱۸ (۳)، ۸۵-۱۰۷.
- رازقی، ن.، و لطفی خاچکی، ب. (۱۳۹۷). تحلیل جامعه‌شناختی چالش‌های بقا و پایداری سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی؛ با تأکید بر رابطه آن‌ها با دولت. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۵ (۱۱)، ۹۷-۱۲۸.
- سلیمانی، م.، و وثوقی، م. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر استفاده از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد در نظارت بر عملکرد دولت در فرایند توسعه محلی. *توسعه محلی*، ۱ (۲)، ۱۹۹-۲۲۰.
- شیروانی، ع.، و رجبی فرجاد، ح. (۱۳۹۰). حکمرانی خوب با تأکید بر سازمان‌های غیردولتی (NGO). *نشریه خط‌مشی عمومی در مدیریت*، ۲ (۳)، ۲۹-۳۷.
- طیبنیا، م.، ص.، ربانی اصفهانی، ح.، و فلاح، م. (۱۳۹۹). *معماران عصر جدید (تحلیلی نو بر وضعیت سازمان‌های مردم‌نهاد در ایران و جهان)*، اصفهان: مهرستان.
- کرسول، ج. د. (۱۳۹۴). *طرح پژوهش: رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی*، ترجمه علیرضا کیامنش و مریم دانای‌طوس، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبایی.
- مجیدی، م. ر.، و حمیصی، م. (۱۳۹۲). بررسی نقش عوامل سیاسی و امنیتی در سیاست‌گذاری سازمان‌های مردم‌نهاد ایرانی. *سیاست*، ۴۳ (۳)، ۶۰-۴۵.
- نوذری، ح. (۱۴۰۰). *جامعه‌شناسی و فهم جامعه ایران (دیدگاه آرایش مناسب بین جامعه مدنی، دولت و بازار)*، تهران: مروارید.
- ولی محمدی، م.، و اسکندری‌نژاد، ع. (۱۴۰۱). تأمین مالی جمعی در خیریه‌ها؛ نگاهی به کنش‌های خیرخواهانه جامعه ایرانی از منظر یک پیمایش آنلاین. *مجله نگرش‌های نوین مدیریت بازرگانی*، ۳ (۱)، ۱۲-۲۲.

References

- Anderson, D. L. (2014). *Organization development: The process of leading organizational change (Third)*. SAGE Publications, Inc.
- Atan, R., Zainon, S., and Wah, Y. B. (2012). Quality information by charity organizations and its relationship with donations. *Recent Advances in Business Administration*, 7.
- Bekkers, R. (2003). Trust, accreditation, and philanthropy in the netherlands. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(4), 596–615.
- Bell, W. (2003). *Foundations of futures studies: volume 1: History, purposes, and knowledge (Human science for a new era series) (1st ed.)*. Routledge.
- Bell, W. (2013). *Foundations of futures studies: volume 1: History, purposes, and knowledge (Human science for a new era series) (First)*. Translated by Taghavi, M., & Mohaghegh, M. Tehran: Educational and Research Institute of Defense Industries, Future Research Center of Defense Technology Sciences. [In Persian]
- Creswell, J. W., and Clark, V. L. P. (2018). *Designing and conducting mixed methods research*. SAGE.
- Elder-Vass, D. (2007). Social structure and social relations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37(4), 463–477. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2007.00346.x>.
- Evans, B. C., Coon, D. W., and Ume, E. (2011). Use of theoretical frameworks as a pragmatic guide for mixed methods studies. *Journal of Mixed Methods Research*, 5(4), 276–292.
- Haslanger, S. (2015). What is a (social) structural explanation? *Philosophical Studies*, 173(1), 113–130. <https://doi.org/10.1007/s11098-014-0434-5>.
- Hsieh, H. F., and Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>.
- Jalali, M., Hejazi, Y., Rezvanfar, A., and Pourtaheri, M. (2015). Analysis of the challenges faced by environmental non-governmental organizations of Kurdistan province. *Village and Development*, 18(3), 85-107. [In Persian]
- Javid, M., Shahriari-Afshar, S., and Souri, A. (2017). The role of non-governmental organizations in promoting human rights: a case study of the International Federation of Family Planning in AIDS Prevention. *Medical law*, 40, 9-20. [In Persian]
- Johnson, C., and Parry, D. (2015). Contextualizing qualitative research for social justice. In C. Johnson & D. Parry (Eds.), *Fostering social justice through qualitative inquiry: A methodological guide* (pp. 11–22). Walnut Creek, CA: Left Coast Press.
- Majidi, M., and Hamissi, M. (2013). A study of the role of political and security factors in the policymaking of Iranian ngos. *Politics*, 43(3), 45-60. [In Persian]
- Mejia, J., Urrea, G., and Pedraza-Martinez, A. J. (2019). Operational transparency on crowdfunding platforms: Effect on donations for emergency response. *Production and Operations Management*, poms.13014. <https://doi.org/10.1111/poms.13014>.
- Nozari, H. (2021). *Sociology and understanding of iranian society: The view of proper arrangement between civil society, government and economy (market)*. Tehran: Morvarid. [In Persian]
- Parsons, E. (2002). Charity retail: past, present and future. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 30 (12), 586 – 594.
- Porpora, D. (2007). On elder-vass: Refining a refinement. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37, 195–200.
- Pourezat, A., and Gholipour, A. (2009). Developing a problem-oriented approach in interdisciplinary studies. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, 1(3), 127-140. [In Persian]
- Razeghi, N., and Lotfi-Khachaki, B. (2018). A Sociological analysis on the survival challenges and sustainability of NGOs active in social problems: With an emphasis on their relationship with the state. *Sociology of social institutions*, 5(11), 97-128. [In Persian]
- Rose, J., and Johnson, C. W. (2020). Contextualizing reliability and validity in qualitative research: toward more rigorous and trustworthy qualitative social science in leisure research. *Journal of Leisure Research*, 51(4), 432–451. <https://doi.org/10.1080/00222216.2020.1722042>.

- Saliani, M., and Vosoughi, M. (2016). Factors that affecting the use of nongovernmental organizations capacity in monitoring the government performance in the local development process. *Local Development*, 8(2), 199-220. [In Persian]
- Shirvani, A., and Rajabi-Farjad, H. (2011). Good governance with an emphasis on non-governmental organizations (NGO). *Public Policy in Management*, 2(3), 29-37. [In Persian]
- Tayyebnia M., Fallah, M., and Rabbani-Esfahani, H. (2021). *Architects of the new age: A New analysis on the status of non-governmental organizations in iran and the world*. Isfahan: Mehresta. [In Persian]
- Valimohammadi, M., and Eskandarinezhad, A. (2022). Collective funding for charities; A look At the benevolent actions of iranian society from the perspective of an online survey. *Journal of New Business Attitudes*, 3(1), 12-22. [In Persian]
- Weick, K. E., and Quinn, R. E. (1999). Organizational change and development. *Annual Review of Psychology*, 50(1), 361–386. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.50.1.36>.

